

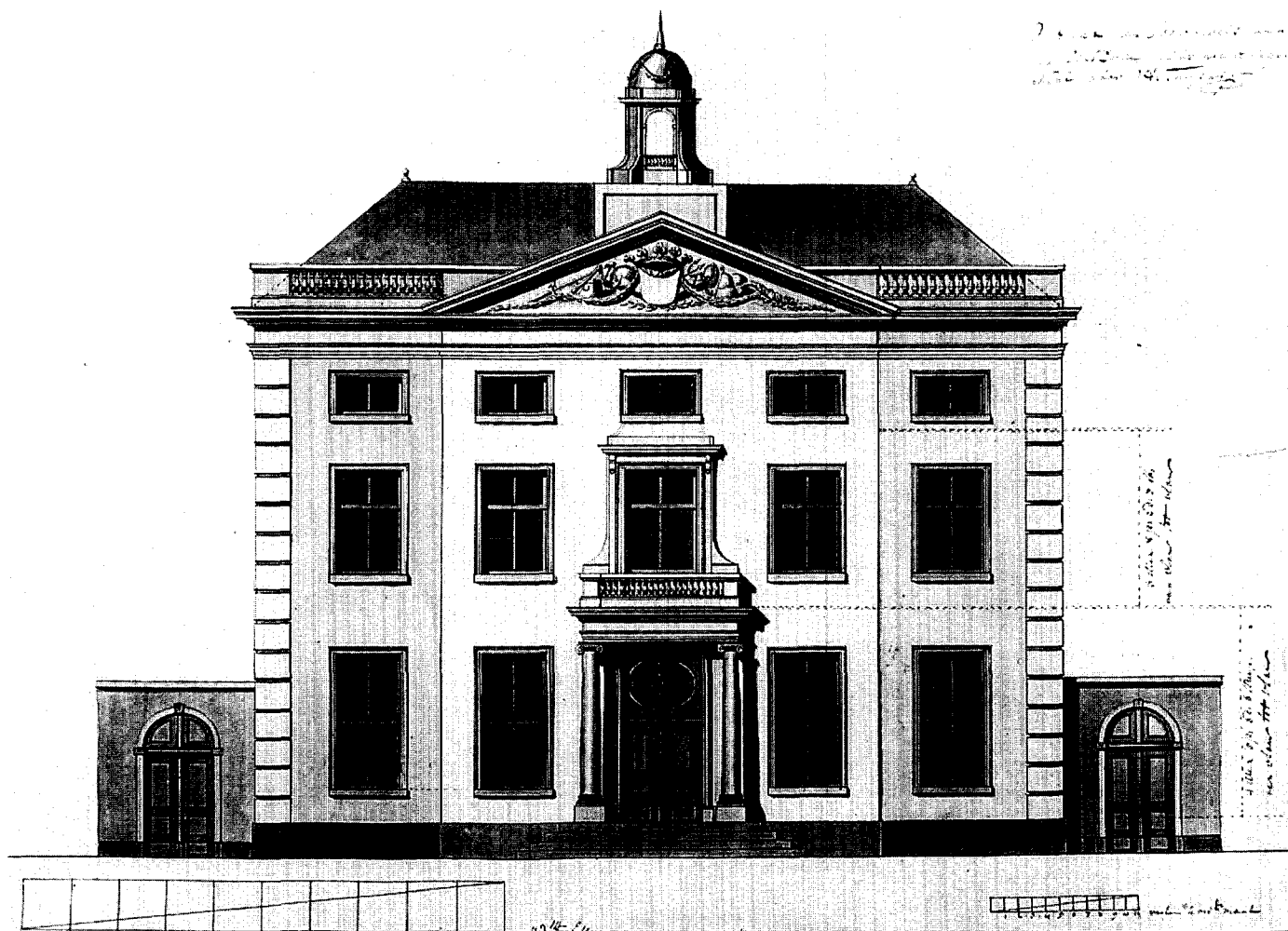
Het Stadhuis van Zaandam en het Rechthuis van Westzaan

Thomas H. von der Dunk

De bouw van het Rechthuis van Westzaan door de Amsterdamse stadsbouwmeester Johan Samuel Creutz tussen 1781 en 1783, waaraan in het voorlaatste nummer van het Bulletin uitvoerig aandacht is besteed,¹ blijkt een laat staartje te hebben gekregen. Bij toeval stuitte ik onlangs, na voltooiing van het bewuste artikel, in het Rijksarchief in Haarlem namelijk op een niet uitgevoerd ontwerp voor het Stadhuis van Zaan-

dam van ruim een halve eeuw nadien, dat men als een merkwaardige epigoon ervan zou kunnen beschouwen (afb. 1).²

De bewaard gebleven bouwtekeningen tonen ons een compact blokvormig gebouw in neoclassicistische trant van drie verdiepingen onder schilddak, met een breedte van vijf vensterassen, en een diepte van vier. De uiteinden van de gevels zijn met geblokte hoeklisenen geaccentueerd, terwijl de ingang aan

Afb. 1. Zaandam, Stadhuisontwerp van M. Thepass, gebouwd 1846-1847.

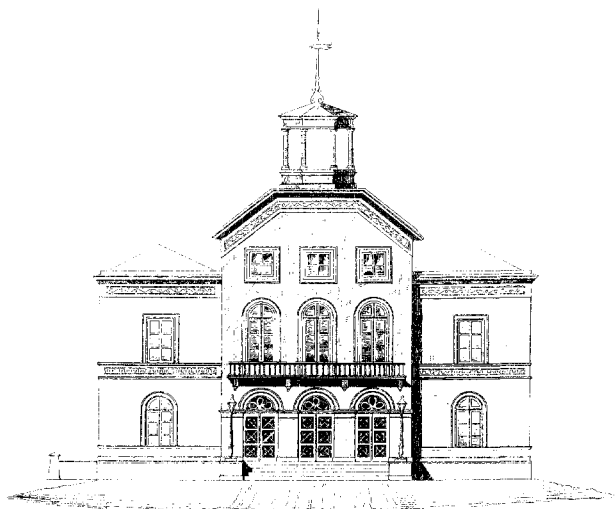
de voorzijde door toevoeging van een Ionisch pilasterportaal en een rijke omkadering van het raam daarboven tot een middenrisaliet is uitgebouwd. Een driehoekig fronton sluit de middenrisaliet ter breedte van drie vensters af. Het geheel ademt sterk een laat-achttiende eeuwse sfeer, en dat verbaast te minder, wanneer wij de blik naar boven richten. Boven het fronton prijkt namelijk een kleine *cupola*, die vrijwel een kopie vormt van die op het Rechthuis van Westzaan, inclusief de benedenwaarts uitbuigende steunberen, de bekronende 'priem', en de gracieuze festoencurve van laurierbladeren die zich om het koepeltje slingert. Alleen is deze bij het voorbeeld harmonisch in het gebouwtje geïntegreerd, en bij de navolging ten opzichte van de rest van het bouwwerk wanstaltig geproportioneerd.

De bedenker van dit alles was, blijkens een signatuur in de rechterbovenhoek van de tekening van de voorgevel, Herman Thepass (1785-1847), op dat moment stadstekenmeester te Zaandam. Erg veel weten wij nog niet van hem.³ Hij was afkomstig uit Anholt, maar had zich op zijn laatst in 1812 in Zutphen gevestigd, waar hij nog in 1827 als tekenleraar werkzaam was. Het jaar daarop treffen we hem al aan in Zaandam, waar hij uiteindelijk ook is overleden. Hij verdiende, behalve als docent, zijn brood met het schilderen van portretten en landschappen, en zag tussen 1826 en 1836 meermalen zijn werk tentoongesteld in Amsterdam. Hij maakte verder litho's van het bezoek van koning Willem I aan het Czaar-Peterhuisje in zijn woonplaats in 1831, en van de begrafenis van de in datzelfde jaar als zeeheld in Antwerpen ontplofte Van Speyk. In 1843 was hij in Westzaan om de ruïne van de ingestorte kerktoeren, waarvan in mijn artikel kort melding was gemaakt, voor het nageslacht vast te leggen.⁴

Het zal weinig later geweest zijn, dat hij het onderhavige ontwerp voor een nieuw Stadhuis in Zaandam heeft gemaakt. Het gemeentebestuur van deze gemeente, die in 1811 door samenvoeging van Oostzaandam en Westzaandam was ont-

staan, kampte al jaren met toenemende ruimtenood. Het oude stadhuisje van Oostzaandam, waarvan men sedert de fusie als bestuurszetel gebruik maakte, was in het midden van de jaren veertig voor de, met de inmiddels elfduizend zielen belopende bevolking meegroeïende, ambtelijke diensten te klein geworden. Herhaaldelijk waren in deze jaren suggesties gedaan om een ander woonhuis aan te kopen en dit tot zetel van het gemeentebestuur te bestemmen, totdat op 2 juni 1845 een officiële commissie uit de gemeenteraad werd samengesteld, die zich over dit probleem moest buigen.⁵

Eerst overwoog zij, om daartoe een voormalige Doopsgezinde kerk op te kopen en te verbouwen, maar de in de arm genomen stadsbouwmeester van Purmerend, Willem Antonie Scholten (1818-1861) wist haar van de onzinnigheid daarvan te overtuigen. Wie, op zijn beurt, de raadscommissie ervan had overtuigd dat Scholten de juiste man was om zich door te laten overtuigen, weten wij niet. De stadsarchitect duikt vrij plotseling in het verhaal op, en doet dan meteen, tegelijk met de afwijzing van het gewezen bedehuis, het voorstel om een geheel nieuw stadhuis te bouwen. Hij overlegt daartoe al spoedig een eigen plan, dat door de commissie dankbaar wordt omarmd, en vervolgens op 14 maart 1846 ook door de gemeenteraad wordt goedgekeurd (afb. 2). Nadat men vervolgens tot de aankoop van een geschikt, centraal bouwterrein nabij de haven is overgegaan, gaat het snel. Op 30 april 1846 wordt de bouw voor f 45.800 bij J. de Vries uit Zaandam aanbesteed, op 16 juli daaropvolgend wordt de eerste steen gelegd, een goed jaar later is de aannemer klaar, en op 23 november 1847 kan het nieuwe stadhuis worden ingewijd. De oorspronkelijke bouwtekeningen zijn niet bewaard gebleven, maar Scholten heeft het ontwerp een paar jaar later in de *Bouwkundige Bijdragen*, het orgaan van de *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst*, met een korte toelichting en beschrijving gepubliceerd.⁶

Afb. 2. Zaandam ontwerp voorgevel stadhuis van W.A. Scholten (*Bouwkundige Bijdragen* VI (1851), Plaat XV).

Afb. 3. Stadhuis van Zaandam (foto G. Dukker, RDMZ 1967).

Helaas zijn ook de meeste overige stukken die op de bouw, en vooral de voorbereiding ervan, betrekking hebben, verloren gegaan, zodat zich de gang van zaken slechts in de bovengeschetste hoofdlijnen laat reconstrueren. Zodoende weten we ook niet òf, en zo ja wèlke, het bovengenoemde ontwerp van Thepass daarbij een rol heeft vervuld. Vermoedelijk is hij, toen in de loop van 1845 duidelijk werd dat er nu eindelijk serieus het voornemen bestond om het allang niet meer toereikende oude stadhuisje te vervangen, uit eigener beweging met het bewuste plan aan komen zetten. Of het daadwerkelijk onderwerp van de beraadslagingen van de raadscommissie is geweest – in de weinige bewaarde ambtelijke stukken wordt het met geen woord vermeld – laat zich echter betwijfelen. Daarvoor was het vermoedelijk te veel het werk van een amateur, die wat al te nadrukkelijk bij een aangrenzende gemeente leentjebuurt had gespeeld. Dientengevolge kwam er in het hart van Zaandam een origineel stadhuis, en bleef het bedenkfel van Thepass slechts een curiosum op papier.

Noten

- 1 Zie: T.H. von der Dunk, "De kerk en het rechthuis van Westzaan" [Johan Samuel Creutz buiten de poorten. De bijdrage van het Amsterdams bouwvak aan de architectonische modernisering van een Noordhollands dorp], *Bulletin KNOB*, XCVI (1997), pp. 58-72.
- 2 Tekeningen in Top. Atlas RANH, cat./bergnr. G (492.629.226)7^{I-III}.
- 3 Het navolgende is ontleend aan: J. Gimberg, "De schilder H. Thepass", *Bijdragen en Mededeelingen Gelre*, XIX (1916), pp. 175-176; XXI (1918), pp. 165-166; U. Thieme en F. Becker (uitg.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, XXXIII, Leipzig 1939, p. 13; P.A. Scheen, *Lexikon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, deel II, Den Haag 1970; J.P. Woudt en K. Woudt (red.), *Encyclopedie van de Zaanstreek*, deel II, Wormerveer 1991, p. 692.
- 4 Thieme & Becker, o.c. [2], XXXIII, p. 13.
- 5 Tot dusverre over de gang van zaken slechts kort: J. Schipper, "Het Stadhuis van Zaandam, anno 1848", *Anno 1961*, 1990 no. 16, pp. 670-675; G. van Dalsem en J.D. Bakker, *1847-1993 Het voormalige Stadhuis van Zaandam de Burcht*, Zaandam 1993 (GA Zaanstad, bibl. 19 F 26). Van relevantie zijn voorts de Raadsnotulen van o.m. 2-6-1845 sub 2d, 28-8-1845 sub 2M, 10-3-1847 sub 3+4, en 14-3-1846 sub 3, in Notulenboek 1839-1849, GA Zaanstad, Archief Gemeentebestuur Zaandam, inv.nr. 10, deel VI.
- 6 W.A. Scholten, "Het Stadhuis te Zaandam", *Bouwkundige Bijdragen*, VI (1851), kol. 315-320.